

Jostarnameh Comparative Literature
Year 9. No 33 / autumn 2025

Analysis of Speech Acts in the White Dome from Nezami's Haft Peykar in Advancing the Narrative with Emphasis on John R. Searle's Theory

<https://doi.org/10.71497/jostarnameh.2025.1202597>

Tayebeh Mohammadi Khah¹,
Farzaneh Yousef Qanbari²(Corresponding Author),
Shahin Ghasemi³, Ali Zahed⁴

Date received: 23/3/2025 Date Accepted: 24/4/2025

PP: (1-31)

Abstract

John Searle's speech act theory, as one of the most significant theories in linguistics and the philosophy of language, provides an appropriate framework for analyzing literary texts. This study, adopting a descriptive-analytical approach and utilizing library sources, examines the story of *The White Dome* from Nezami Ganjavi's *Haft Peykar* based on the fundamental concepts of this theory, including assertive, directive, expressive, commissive, and declarative speech acts. *The White Dome*, as one of Nezami's most outstanding stories, reflects various aspects of social relationships through rhetorical techniques and imagery. From the perspective of speech act theory, this story demonstrates how characters convey profound meanings through their speech acts and how language plays a role in shaping and developing the

-
1. PhD Candidate, Department of Persian Language and Literature, Dezful Campus, Islamic Azad University, Dezful, Iran. Email: 2000590961@iau.ir
 2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Dezful Campus, Islamic Azad University, Dezful, Iran. Email: farzane.ghanbari@iau.ir
 3. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ahvaz Campus, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. Email: sh.ghasemi@iauahvaz.ac.ir
 4. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Dezful Campus, Islamic Azad University, Dezful, Iran. Email: 2002141606@iau.ir

narrative. Addressing, pledging, promising, and breaking promises are among the influential speech acts in the story's structural and semantic framework. This analysis reveals that Nezami Ganjavi implicitly utilized the principles of this theory and depicted aspects of love, spirituality, and social conflicts through the characters' speech. This research not only enhances the understanding of the story's speech structure but also illustrates how modern linguistic theories contribute to the interpretation of classical literary texts.

Keywords: Speech Act Theory, John Searle, Nezami Ganjavi, The White Dome.

Detailed Abstract

Introduction

Language has always been regarded as one of the most fundamental tools of human communication, playing a crucial role in shaping thought, conveying meaning, and structuring literary texts. Speech Act Theory, initially introduced by J. L. Austin and later developed by John Searle, is based on the premise that speech is not merely a vehicle for conveying information, but an act that can influence reality and exert effects within social contexts. By categorizing speech acts into assertives, directives, expressives, commissives, and declaratives, this theory provides a framework for examining how language functions in human interaction and literary discourse.

Literature- particularly poetry and narrative- offers a fertile ground for linguistic analysis through the lens of Speech Act Theory, since the utterances of characters not only serve the function of storytelling, but also play a vital role in developing thematic content and constructing the semantic architecture of the text. One of the most prominent literary works amenable to such analysis is the story of the White Dome (*Gonbad-e Sepid*) from *Haft Paykar* by Nezami Ganjavi. This narrative, replete with rhetorical elements and artistic imagery, vividly portrays the complexities of human relationships, commitments, promises, and even their transgressions.

This study adopts a descriptive-analytical approach to investigate the influence of Speech Act Theory on the structure and meaning of the story of the White Dome. The primary aim is to demonstrate how the characters contribute to the transmission of meaning and the progression of the narrative through their speech acts, and to what extent Nezami, perhaps unconsciously, employs the principles of this theory to shape interpersonal dynamics and drive the plot forward. Beyond elucidating the intersection of linguistics and literature, this analysis seeks to open new horizons for interpreting classical texts through the prism of modern linguistic theories.

Research Methodology

In this study, the researcher adopts a descriptive-analytical approach to explore the intellectual and thematic content of the work. From the perspective of its purpose, this research falls within the category of fundamental (theoretical) studies. For data collection and analysis, the documentary method has been employed. Additionally, the tools used in this research include library sources and note-taking.

-Discussion and Analysis

In the story *Gonbad-e Sepid* from *Haft Paykar* by Nezami Ganjavi, speech acts, based on John Searle's theory, play a fundamental role in advancing the narrative, character depiction, and conveying emotional and spiritual transformations. These speech acts can be analyzed through Searle's five main categories: assertives, directives, commissives, expressives, and declaratives.

A significant portion of the narrative involves assertive speech acts, where characters describe realities or report on existing situations. For instance, the introduction of the young man who owns a garden and the description of his garden by the narrator and characters are clear examples of assertive statements, which Nezami expresses in a poetic and visual language. Sentences like "He had a garden shaped like the Garden of Eram" or "Its fruits were like the fruits of paradise" are not only descriptive but also enrich the narrative with aesthetic imagery. Speech acts, such as the young man's claim of ownership of the garden (e.g., "The garden is mine"), are examples of assertive-claim speech acts that state a truth from the speaker's perspective. He then shifts to commissive speech acts with threatening and warning expressions (such as "The property will soon fall to the ground"), representing a commitment or prediction of consequences.

In some instances, the speech acts take on a directive nature, such as the sentence "Strike to straighten the path," which invites just and direct behavior and protests the deviation of the addressee. Alongside this, the sentence "I shall not pass with you through the wrong veil" contains a commissive speech act, expressing the speaker's loyalty to principles and righteousness.

Declarative speech acts also appear in the narrative, particularly in formally announcing situations. For example, when the guards announce that the maidens are in the garden or when they declare that a feast is taking place, a new shift in the narrative is introduced. These statements function similarly to formal announcements, marking a change in the story's setting.

Overall, Nezami masterfully utilizes the potential of language to portray various layers of meaning, enriching the narrative with dynamic events through the use of different speech acts. This artistic combination of language and narrative structure makes *Gonbad-e Sepid* a rich model for linguistic and stylistic analyses.

Conclusion

The analysis of speech acts in the story *Gonbad-e Sepid* from *Haft Paykar* by Nezami Ganjavi reveals that these acts play a crucial role in advancing the narrative, depicting characters, illustrating human relationships, and portraying the spiritual journey of Bahram. Within the framework of John Searle's speech act theory, it becomes evident that language in this story is not merely a tool for transmitting messages but a creative instrument for constructing the fictional world and exploring the psychological and moral nuances of the characters. The diverse functions of language—from assertives and directives to commissives, expressives, and declaratives—lead to the creation of dramatic scenes and the evocation of the inner states of the protagonists. These speech acts manifest in dialogue, warnings, promises, threats, and descriptions, organizing the narrative in a natural and intrinsic way. The findings of the study indicate that Nezami consciously utilizes the potential of language to craft a purposeful and multi-layered structure, which can be analyzed through modern linguistic theories. The story *Gonbad-e Sepid* offers a valuable model for examining speech interactions in classical Persian texts, providing a link between linguistics and literary criticism.

References

Books

1. Aghagolzadeh, Ferdows. (1996). *Critical Discourse Analysis*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.
2. Barber, A. & Stainton, R. J. (2010). *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier Limited.
3. Barry, Michael. (2006). *Michael Barry's Interpretation of Nizami's Haft Paykar*, Translated by Jalal Alavi Nia. Tehran: Ney Publishing.
4. Bidmeshki, Maryam. (2006). *Symbolism and Semiotics of the Legends in Haft Paykar*. Tehran: Sokhan Gostar.
5. Chomsky, Noam (2005), *From Philosophy to Linguistics*, translated by Hossein Safai, Tehran: Ghamnoo Publications.
6. Ferdowsi, Hakim Abolqasem (2009), *Shahnameh of Abolqasem Ferdowsi*, edited by Jalal Khaleqi-Motlagh, Tehran: The Encyclopedia of the Great Islamic Encyclopedia.
7. Riyazi, Heshmatollah. (2006). *Stories and Messages of Nizami*. Tehran: Haghghat.
8. Searle, John R. (2008). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Translated by Mohammad Ali Abdollahi (Second Edition). Qom: Research Institute of Culture and Islamic Sciences.
9. _____ (1968). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. _____ (2006). *Speech Acts: A Study in the Philosophy of Language*, Translated by Mohammad Ali Abdollahi. Qom: Research Institute

5/ Analysis of Speech Acts in the White Dome from Nezami's Haft Peykar ...

of Culture and Islamic Sciences.

11. Shokrallahi Tajraq, Asadollah. (2009). *Semantics from the Perspective of Catherine Kerbrat-Orecchioni*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing.

12. Karimi Doustan, Gholamhossein & Azadfar, Roya. (2013). *Descriptive Dictionary of Semantics*. Tehran: Bavar-e Edalat.

13. Karimi Kivi, Zhaleh & Sheibani, Ashraf Aghdam. (2013). *Proverbs and the Function of Speech Acts in Saib Tabrizi's Ghazals*. Tehran: Baran Danesh.

14. Nizami Ganjavi, Ilyas Yusef. (1991). *Kulliyat-e Khamsa*, Edited by Shibli Nomani. Tehran: Javidan.

15. Huang, Y. (2006). *Speech Acts*, in *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics*. Oxford: Elsevier.

16. Yavari, Hura. (1995). *Psychoanalysis and Literature*. Tehran: Tarikh-e Iran.

Articles and Theses

1. Bakhtiari, Zhaleh & Yaghoubi, Parsa. (2012). *Speech Acts of Rumi in the First and Second Books of Masnavi Ma'navi*, M.A. Thesis, Faculty of Humanities, University of Kurdistan.

2. Pahlavan Nejad, Mohammad Reza & Rajab Zadeh, Mahdi. (2010). *Textual Analysis of Imam Reza's Ziyarat-nama Based on Speech Act Theory*, *Islamic Studies: Philosophy and Theology*, Vol. 42, No. 85, pp. 37-54.

3. Jalali, Maryam & Sadeghi, Masoumeh. (2014). *Analysis of Women's Speech Levels in Garshasp-nama*, *Literary and Rhetorical Studies*, No. 8, pp. 20-31.

4. Abdollahi, Leila. (2013). *Speech Acts and Narrative Events in Asrar al-Tawhid Based on Speech Act Theory*, M.A. Thesis, Supervisor: Ashraf Sheibani Aghdam, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Literature and Humanities.

5. Karimi Kivi, Zhaleh & Sheibani Aghdam, Ashraf. (2013). *Proverbs and the Function of Speech Acts in Saib Tabrizi's Ghazals*, M.A. Thesis, Faculty of Humanities, Central Tehran Branch.

6. Molaei, Mah Manzar et al. (2021). *Analysis of Male and Female Characters' Speech in the Story of Goshtasp's Reign Based on John Searle's Speech Act Theory*, *Comparative Literature Journal*, No. 17, pp. 106-129.

7. Yavari, Seyedeh Fatemeh et al. (2021). *Analysis and Comparison of Cultural Capital in the Female Characters of Jalal Al-e Ahmad and Simin Daneshvar's Stories Based on Pierre Bourdieu's Theory*, *Comparative Literature Journal*, No. 17, pp. 28-49. DOI: 20.1001.1.26454882.1400.5.17.2.4.4o.

شاپای الکترونیکی: 2645-4874

شاپای چاپی: 2645-4882

فصلنامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی

دوره نهم، شماره سی و سوم، پاییز ۱۴۰۴

بررسی و تحلیل کنش‌های گفتاری گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی

در پیشبرد روایت با تأکید بر نظریه جان. آر. سرل

<https://doi.org/10.71497/jostarnameh.2025.1202597>

طیبه محمدی‌خواه^۱، فرزانه یوسف قنبری^{۲*}، شهین قاسمی^۳، علی زاهد^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱/۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۴

(صص: ۱- ۳۱)

چکیده

نظریه کنش گفتار جان سرل، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌های زبان‌شناسی و فلسفه زبان، چارچوبی مناسب برای تحلیل متون ادبی فراهم می‌آورد. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، داستان «گنبد سپید» از هفت‌پیکر نظامی گنجوی را بر اساس مفاهیم بنیادین این نظریه، شامل: کنش‌های اظهاری، ترغیبی،

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران.

پست الکترونیک: 2000590961@iau.ir

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران. (نویسنده مسئول)

پست الکترونیک: farzane.ghanbari@iau.ir

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

پست الکترونیک: sh.ghasemi@iauahvaz.ac.ir

۴. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران

پست الکترونیک: 2002141606@iau.ir

بررسی و تحلیل کنش‌های گفتاری گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی در پیشبرد ۷/...

عاطفی، تعهدی و اعلامی، بررسی می‌کند. گنبد سپید، به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین داستان‌های نظامی، با استفاده از تکنیک‌های بلاغی و تصویرپردازی، ابعاد مختلف روابط اجتماعی را بازتاب می‌دهد. از منظر نظریه کنش گفتار، این داستان نشان می‌دهد که شخصیت‌ها چگونه از طریق اعمال گفتاری خود، مفاهیم عمیقی را منتقل کرده و زبان چه نقشی در شکل‌گیری و توسعه روایت ایفا می‌کند. خطاب‌ها، پیمان‌ها، وعده‌ها و پیمان‌شکنی‌ها از جمله کنش‌های گفتاری تأثیرگذار در ساختار داستانی و معنایی آن هستند. این تحلیل نشان می‌دهد که اندیشه‌های نظامی گنجوی با اصول این نظریه منطبق است و در اشعار خود از طریق گفتار، شخصیت‌ها، ابعاد عشق، روحانیت و تعارضات اجتماعی را ترسیم کرده است. این پژوهش نه تنها به درک بهتر ساختار گفتاری داستان کمک می‌کند، بلکه نشان می‌دهد چگونه نظریه‌های زبان‌شناسی مدرن در تفسیر متون ادبی کهن به کار می‌آیند.

کلیدواژه‌ها: نظریه کنش گفتار، جان سرل، نظامی گنجوی، گنبد سپید.

۱- مقدمه

زبان همواره به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین ابزارهای ارتباط انسانی، نقش مهمی در شکل‌گیری اندیشه، انتقال مفاهیم و ساختاردهی به متون ادبی ایفا کرده است. نظریه کنش گفتار که نخستین بار توسط جان آستین مطرح و سپس توسط جان سرل گسترش یافت، بر این اصل استوار است که گفتار، صرفاً ابزاری برای بیان اطلاعات نیست، بلکه کنشی است که می‌تواند واقعیت را تحت تأثیر قرار دهد و در موقعیت‌های اجتماعی تأثیرگذار باشد. این نظریه با معرفی انواع کنش‌های گفتاری - از جمله: اظهاری، ترغیبی، عاطفی، تعهدی و اعلامی - چارچوبی برای بررسی چگونگی تأثیر زبان در تعاملات انسانی و متون ادبی ارائه می‌دهد.

ادبیات، به‌ویژه شعر و داستان، بستری مناسب برای تحلیل زبان‌شناختی از منظر کنش گفتار محسوب می‌شود؛ چرا که در این آثار، گفتار شخصیت‌ها نه تنها ابزاری برای روایت داستان است، بلکه در پیشبرد درون‌مایه‌ها و ایجاد ساختار معنایی متن نیز نقش اساسی دارد. یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های ادبی که قابلیت بررسی از این منظر را دارد، داستان گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی گنجوی است. این داستان با تکیه بر عناصر بلاغی و تصویرپردازی‌های هنرمندانه، پیچیدگی‌های روابط انسانی، تعهدات، پیمان‌ها و حتی شکستن آن‌ها را به نمایش می‌گذارد.

در این پژوهش، با رویکردی توصیفی-تحلیلی، تلاش شده است تا تأثیر نظریه کنش گفتار بر ساختار و معنای گنبد سپید بررسی شود. هدف این مطالعه، نشان دادن این نکته است که چگونه شخصیت‌های داستان از طریق اعمال گفتاری خود، به انتقال مفاهیم و پیشبرد روایت کمک می‌کنند و تا چه میزان، نظامی گنجوی به‌طور ناخودآگاه از اصول این نظریه در شکل‌دهی به روابط شخصیت‌ها و پیشبرد داستان بهره برده است. این تحلیل، علاوه بر تبیین پیوند میان زبان‌شناسی و ادبیات، بر آن است که افق‌های جدیدی برای تفسیر متون کلاسیک از منظر نظریه‌های مدرن زبان‌شناسی بگشاید.

۱-۱- بیان مسئله

ادبیات همواره به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عرصه‌های بیان اندیشه‌های بشری، نقش اساسی در شکل‌دهی به مفاهیم فرهنگی و اجتماعی داشته است. در این میان، زبان، به‌عنوان ابزار اصلی روایت، نه‌تنها در انتقال داستان بلکه در شکل‌دهی به معنا و تعامل میان شخصیت‌ها نیز نقشی کلیدی ایفا می‌کند. یکی از نظریه‌هایی که می‌تواند به تحلیل عمیق‌تر متون ادبی کمک کند، نظریه کنش گفتار است که توسط جان سرل، توسعه یافته است. این نظریه بر این اصل استوار است که گفتار، تنها وسیله‌ای برای بیان اطلاعات نیست، بلکه عملی است که در موقعیت‌های اجتماعی تأثیرگذار بوده و کنش‌هایی را در پی دارد. «در واقع کنش گفتار جنبه مهمی از کاربردشناسی زبان است که موضوع بحث آن معانی خاصی است که مشارکین گفتمان بنا به دانش زمینه‌ای خود و تفسیرشان از بافت متن، به اجزای تشکیل‌دهنده متن نسبت می‌دهند» (آقا گل‌زاده، ۱۳۷۵: ۲۳۵).

با وجود اهمیت این نظریه در زبان‌شناسی و فلسفه زبان، میزان و چگونگی تأثیر آن بر ادبیات کلاسیک فارسی، به‌ویژه در متون داستانی، کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. داستان گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی گنجوی، نمونه‌ای برجسته از روایتی است که در آن گفتار شخصیت‌ها نقش مهمی در پیشبرد داستان، شکل‌گیری روابط و ایجاد تعهدات و شکستن آن‌ها دارد. در این داستان، خطاب‌ها، وعده‌ها، پیمان‌ها و حتی پیمان‌شکنی‌ها، نمونه‌هایی از کنش‌های گفتاری هستند که نه‌تنها ساختار داستان را تحت تأثیر قرار می‌دهند، بلکه بر معنای عمیق‌تر اثر نیز تأثیر می‌گذارند با توجه به این که «هنر پلی است میان واقعیت و حقیقت و یا پلی است میان فلسفه و علوم که محصول تجربه هستند. داستان نیز به‌مثابه یک اثر هنری است که در آن بسیاری از قهرمانان و ضد قهرمانانش تصاویری تجربی نیستند که تنها

بررسی و تحلیل کنش‌های گفتاری گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی در پیشبرد .../۹

در استبداد خالق خود مدفون گردند؛ بلکه زنده‌اند و آزادی عمل دارند. بی‌شک رفتار نهایی فرد، تحت تأثیر عناصر اجتماعی و فرهنگی موجود در محیط خواهد بود» (یاوری، ۱۴۰۰: ۳۰).

مسئله اصلی این پژوهش این است که چگونه نظریه کنش گفتار، می‌تواند به تحلیل ساختار و معنای داستان گنبد سپید کمک کند؟ آیا می‌توان نشان داد که نظامی گنجوی به‌طور ضمنی از اصول این نظریه در روایت خود استفاده کرده است؟ این پژوهش در تلاش است تا نشان دهد که چگونه شخصیت‌های داستان از طریق اعمال گفتاری، به انتقال مفاهیم پرداخته و داستان را پیش می‌برند. همچنین، این تحقیق می‌کوشد تا میزان کارآمدی نظریه کنش گفتار را در تحلیل متون کلاسیک فارسی بررسی کند و راهکاری برای بهره‌گیری از نظریه‌های زبان‌شناسی مدرن در تفسیر متون کهن ارائه دهد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

پژوهش‌هایی که با رویکرد نظریه کنش گفتار جان سرل در آثار ادبی صورت گرفته‌اند، شامل موارد زیر هستند:

- یعقوبی و بختیاری (۱۳۹۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با موضوع «بررسی کنش‌های گفتاری مولانا در دفتر اول و دوم مثنوی معنوی»، به تحلیل کنش‌های گفتاری در مثنوی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که با توجه به بُعد معرفتی و ارتباطی مثنوی، این اثر، سرشار از کنش‌های گفتاری است و شناسایی و تحلیل آن‌ها، درکی تازه و عمیق‌تر از متن مثنوی ارائه می‌دهد.

- کریمی کیوی و شیبانی اقدم (۱۳۹۲) در کتاب ارسال‌المثل و کارکرد کنش‌های گفتاری در غزلیات صائب تبریزی به بررسی کنش‌های گفتاری در غزلیات صائب پرداخته‌اند. آن‌ها با رویکرد زبان‌شناسی کاربردی، ارسال‌المثل را از جنبه‌های اخلاقی و اجتماعی تحلیل کرده و با تکیه بر طبقه‌بندی کنش‌های گفتاری، ساختار و محتوای این غزلیات را مورد بررسی قرار داده‌اند.

- جلالی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی سطوح گفتار زنان در گرشاسپ‌نامه بر مبنای تئوری سرل»، به تحلیل گفتار زنان در این اثر پرداخته است. او گفتارهایی را که زنان در آن مشارکت داشته‌اند، بر اساس دسته‌بندی کنش‌های گفتاری جان سرل، استخراج و بررسی کرده است. سپس این گفت‌وگوها را با توجه به جایگاه اجتماعی گویندگان در سه سطح برتر، برابر و زیردست، تحلیل کرده است. یافته‌های پژوهش نشان

می‌دهد که بیشتر گفتارهای زنان در گرشاسپ‌نامه، میان افرادی با جایگاه اجتماعی برابر، شکل گرفته و کنش «اعلامی» در میان آن‌ها وجود ندارد که این امر، بیانگر نقش اجتماعی محدود زنان در جامعه آن دوره است.

- عبدالهی و شیبانی اقدام (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی کنش‌های کلامی و رخداد‌های روایی در اسرارالتوحید بر اساس طبقه‌بندی کنش گفتار»، به تحلیل کنش‌های گفتاری در این اثر پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که شخصیت ابوسعید ابوالخیر، به دلیل جایگاه والای عرفانی و اجتماعی خود، در رخداد‌های روایت‌شده، انواع کنش‌های گفتاری از جمله: اظهاری، توصیفی، ترغیبی، اعلامی، عاطفی و تعهدی را به کار گرفته است.

- ملایی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل گفتار شخصیت‌های زن و مرد در داستان پادشاهی گشتاسپ بر اساس نظریه کنش گفتار جان سرل» به این نکته پرداخته‌اند که زنان در این داستان، به دلیل نداشتن قدرت، بیشتر از کنش‌های گفتاری ترغیبی استفاده می‌کنند. همچنین، کنش‌های اظهاری و عاطفی آن‌ها نیز عمدتاً در جهت ترغیب مخاطب به کار می‌رود تا از این طریق، به صورت غیرمستقیم دیگران، به ویژه مردان و همسران خود را، برای دستیابی به خواسته‌هایشان متقاعد سازند.

آنچه پژوهش حاضر را از تحقیقات پیشین متمایز می‌سازد، این است که تاکنون هیچ پژوهشی مستقلی به بررسی و تحلیل کنش‌های گفتاری گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی در پیشبرد روایت با تأکید بر نظریه جان آر سرل، نپرداخته است؛ بنابراین، این تحقیق برای نخستین بار در این حوزه انجام شده و از جنبه نوآوری برخوردار است.

۱-۳- روش تحقیق

نویسنده در این پژوهش، با رویکرد توصیفی-تحلیلی به بررسی محتوایی و فکری اثر پرداخته است. از نظر هدف، این پژوهش در زمره تحقیقات بنیادی قرار می‌گیرد و در گردآوری و تحلیل داده‌ها، از روش اسنادی بهره گرفته شده است. همچنین، ابزار مورد استفاده در این پژوهش، منابع کتابخانه‌ای و یادداشت‌برداری بوده است.

۴-۱- مبانی تحقیق

۴-۱-۱- جان. آر. سرل

جان راجرز سرل، فیلسوف برجسته آمریکایی، در سال ۱۹۳۲ در شهر دنور چشم به جهان گشود. پدرش مهندس و مادرش پزشک بود، اما او مسیر متفاوتی را برای زندگی خود برگزید. جرعه علاقه او به فلسفه با خواندن تاریخ فلسفه برتراند راسل زده شد، کتابی که تفکر او را به سمت پرسش‌های عمیق‌تری سوق داد. در ۱۹ سالگی، با دریافت بورس تحصیلی رودز، راهی انگلستان شد و در دانشگاه آکسفورد به تحصیل فلسفه پرداخت. او تحت نظر دو فیلسوف برجسته، پیتراستراوسون و جان آستین، پژوهش‌های خود را پیش برد و سرانجام در سال ۱۹۵۹ رساله دکتری‌اش را با عنوان معنا و حکایت دفاع کرد. همان سال، به آمریکا بازگشت و تدریس را در دانشگاه کالیفرنیا، برکلی، آغاز کرد (ر.ک. سرل، ۱۳۸۵: ۶۹).

سرل یکی از تأثیرگذارترین اندیشمندان در حوزه فلسفه زبان و کنش‌های گفتاری به‌شمار می‌رود. او در کتاب‌های مهمی همچون: اعمال زبانی و رساله فلسفه زبان (۱۹۶۹) به بررسی چگونگی تأثیر زبان بر کنش‌های انسانی پرداخت. به باور او، هر گزاره‌ای نه تنها حاوی معناست، بلکه دارای نیرویی کنشی است که آن را به عمل تبدیل می‌کند. این نیروی کرداری نه از بیرون، بلکه از درون ساختار گزاره سرچشمه می‌گیرد. در نتیجه، زبان فراتر از انتقال صرف اطلاعات است؛ بلکه می‌تواند دلالت‌هایی ضمنی و غیرمستقیم را منتقل کند، حتی اگر این معنا آشکارا در واژگان آن نیامده باشد. سرل با این دیدگاه، مرزهای جدیدی در فلسفه زبان گشود و نقش زبان را در شکل‌دهی به واقعیت‌های اجتماعی برجسته ساخت. (ر.ک. شکرالهی تجرق، ۱۳۸۸: ۱۳۰).

۴-۱-۲- نظریه کنش گفتار جان. آر. سرل

شاید بنیادی‌ترین پرسش فلسفی درباره پدیده سخن گفتن این باشد که چگونه انسان می‌تواند تنها با تولید مجموعه‌ای از اصوات یا نگارش علائمی بر روی کاغذ، مفاهیم پیچیده‌ای همچون: امر، نهی، اخطار، توصیف و حتی سخنان معنادار را بی‌معنا را به وجود آورد؟ این پرسش به مسئله پیچیده رابطه بین زبان و معنا اشاره دارد و به دنبال فهم چگونگی تولید معانی از ترکیب ساده‌ای از اصوات یا نمادها است. چگونه زبان با استفاده از این ابزارهای ابتدایی، می‌تواند دنیای گسترده‌ای از مفاهیم، افعال و احساسات را منتقل

کند؟ این مسئله به بررسی ساختار و عملکرد زبان، به‌ویژه در زمینه‌های فلسفه زبان و نظریه کنش‌های گفتاری می‌پردازد. «تمام پدیده‌های معناشناختی، افعالی‌اند که در حین سخن گفتن، انجام می‌دهیم. توضیح این پدیده‌ها و افعال که با سخن گفتن انجام می‌شوند، توضیح این پدیده‌های معناشناختی افعالی‌اند که در حین سخن گفتن انجام می‌دهیم» (سرل، ۱۳۸۵: ۴۵).

توضیح پدیده‌ها و افعالی که با سخن گفتن انجام می‌شوند از نظر فیزیکی چندان پیچیده نیست؛ چرا که انسان با تولید اصوات یا نوشتن علائم قادر است پیامی را منتقل کند؛ اما پیچیدگی اصلی این پدیده‌ها از نظر معناشناختی است؛ به عبارت دیگر، آنچه که در زبان و ارتباطات آن پیچیده است، معنای نهفته در پشت این اعمال و افعال است. از نظر جان سرل، تنها با توجه به این نکته که سخن گفتن و ارتباط زبان، همواره فعل قصدی و قاعده‌مند است، می‌توان این پدیده‌ها را به‌درستی تبیین کرد؛ یعنی زبان به‌عنوان یک ابزار ارتباطی نه‌تنها بر اساس قواعد خاص خود عمل می‌کند، بلکه همیشه با قصد و نیت گوینده همراه است. این جنبه از زبان‌شناسی، اساس تئوری کنش‌های گفتاری سرل را تشکیل می‌دهد که بر آن است که سخن گفتن به انجام انواع مختلفی از کنش‌ها می‌انجامد، از جمله بیان باورها، ایجاد تعهدات، درخواست‌ها و غیره که همه آن‌ها بر مبنای قصد و نیت گوینده شکل می‌گیرند.

۱-۴-۳- طبقه‌بندی پنج‌گانه جان سرل

این پژوهش بر مبنای نظریه کنش گفتار جان سرل انجام شده است و تمامی داده‌ها بر اساس طبقه‌بندی پنج‌گانه او مورد بررسی قرار می‌گیرند. سرل در نظریه خود، گفتارها را در پنج نوع کنش دسته‌بندی می‌کند:

۱-۴-۳-۱- کنش اظهاری

در این کنش، گوینده باور خود را نسبت به درستی یک قضیه ابراز کرده و به توصیف رویدادها و پدیده‌های جهان خارج می‌پردازد. «نمونه‌های بارز این نوع کنش را می‌توان در پاره‌گفتارهایی مشاهده کرد که بر نکته‌ای تأکید دارند یا به نتیجه‌گیری از یک موضوع می‌پردازند» (چمین، ۱۳۸۲: ۱۱۷).

۱-۴-۳-۲- کنش اعلامی

هدف این کنش، اعلام شرایط تازه‌ای برای مخاطب است؛ یعنی «هم‌زمان با بیان آن شرایط، انطباقی بین زبان و جهان خارج روی می‌دهد. البته، صرف بیان شرایط تازه به منزله انجام یک کنش اعلامی نیست؛ بلکه شرایطی برای تحقق آن لازم است. از جمله اینکه گوینده صلاحیت بیان شرایط جدید را داشته باشد» (پهلوان نژاد و رجب‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۱) افعال این کنش عبارت‌اند از: محکوم کردن، اعلام کردن، منصوب کردن.

۱-۴-۳-۳- کنش ترغیبی

در این نوع کنش، گوینده تلاش می‌کند شنونده را به انجام کاری ترغیب کرده و او را وادار به عمل کند. این کنش شامل افعالی مانند: درخواست کردن، خواهش کردن و توصیه کردن است.

۱-۴-۳-۴- کنش تعهدی

این دسته از کنش‌ها، کنش‌های منظوری نامیده می‌شوند که در آن‌ها گوینده تعهدی نسبت به انجام عملی در آینده می‌پذیرد. در این نوع کنش‌ها، افعالی همچون: قول دادن، سوگند خوردن و تعهد دادن رایج‌اند.

۱-۴-۳-۵- کنش عاطفی

در این نوع کنش، گوینده وضعیت روانی خود را گزارش می‌کند و هدف او این است که آنچه را بیان می‌کند با جهان بیرون تطابق دهد، نه اینکه کلمات خود را با واقعیت‌های بیرونی منطبق کند. افعالی مانند: سپاسگزاری، عذرخواهی، هجو، تعریف و اظهار تأسّف از جمله افعال مرتبط با این نوع کنش‌ها هستند. (ر.ک. کریمی دوستان و آزادفر، ۱۳۹۲: ۱۵۸).

۲- بحث و بررسی

۲-۱- خلاصه داستان گنبد سپید

داستان در مورد جوانی نیک کردار است که باغی آباد و زیبا در گنبد سپید، خارج از شهر دارد. یک روز در اواخر هفته، زمانی که برای استراحت به باغ خود می‌رود، متوجه می‌شود در باغ بسته است. پس از تلاش‌های فراوان برای ورود به باغ، او با دو نگهبان

مواجه می‌شود که مانع ورودش می‌گردند. جوان به نگهبانان توضیح می‌دهد که باغ متعلق به اوست و باید وارد آن شود. نگهبانان سپس به او اطلاع می‌دهند که در داخل باغ کنیزکانی حضور دارند و پیشنهاد می‌دهند هر یک از آن‌ها را که بخواهد، برای او مهیا خواهند کرد. جوان در ابتدا تصمیم می‌گیرد که یکی از کنیزکان را انتخاب کند، اما هر بار که قصد وصال و کام‌جویی داشت، اتفاقی مانع این امر می‌شد. پس از چندین تلاش نافرجام، جوان به این نتیجه می‌رسد که کنیزک را به نکاح خود درآورد و از این راه به هدف خود برسد. این داستان به‌نوعی نشان‌دهنده داستانی از تلاش‌ها، موانع و در نهایت تصمیمی برای ایجاد پیوندی معنوی و پایدار است که از نظر اجتماعی و اخلاقی نیز قابل تأمل است. «مضمون اصلی این داستان کامجویی و عشق است. نظامی در این گنبد بر آن است که عشق شهوانی را از عشق الهی جدا کند. او چکیده گفتار عرفانی شش داستان پیشین خود را در این داستان مطرح می‌کند. جان که پس از طی مراحل مختلف به درون باغ معنوی نفس نفوذ کرده، باید شکیباً باشد تا از آزمایش آخر نیز سربلند بیرون آید تا بتواند به وصال آن یگانه که در جایگاهی والا قرار گرفته، دست یابد» (بری، ۱۳۸۵: ۱۵۹).

جوان در داستان گنبد سپید نمادی از روان انسانی یا عقل عملی بالقوه است که از ویژگی‌های شور زندگی و شور دل‌بستگی برخوردار است. او به دنبال لذت و تجربه‌های جدید است، اما در مسیر رسیدن به خواسته‌های خود با موانع مختلف مواجه می‌شود. این شور و شوق درونی، او را به سمت انتخاب‌هایی سوق می‌دهد که در نهایت با درک و بینش عمیق‌تری به نتیجه می‌رسند. در این داستان، جوان نماد تلاش برای تحقق آرزوها، درگیری با مشکلات و نهایتاً دستیابی به هدف‌های شخصی است که به‌نوعی رشد و تکامل انسانی او را نشان می‌دهد. «جوان در درون، روان انسانی یا عقل عملی بالقوه است که دارای شور زندگی و شور دل‌بستگی است. او پاک است ولی هنوز حقیقت زندگی و اصل دل‌بستگی را نمی‌داند و به معرفت نرسیده است، می‌خواهد تا در باغ وجود خویش به جست‌وجو درآید و میوه آگاهی از باغ خویش خورد» (ریاضی، ۱۳۸۵: ۱۵۹).

در داستان گنبد سپید، برخلاف بسیاری از داستان‌های دیگر نظامی گنجوی یا حتی دیگر آثار ادبی، حضور جانوران به‌طور برجسته‌ای مشاهده نمی‌شود. این تفاوت می‌تواند به‌طور خاص به ویژگی‌های داستان اشاره داشته باشد که بیشتر بر انسان، تصمیمات او و روابط انسانی تمرکز دارد. در این داستان، درگیری‌های درونی جوان و چالش‌های اجتماعی

و اخلاقی او در برابر خواسته‌های خود و دیگران به‌عنوان محور اصلی روایت قرار می‌گیرد. «در هیچ‌کدام از داستان‌ها مانند این داستان حضور جانوران را شاهد نیستیم. صدای ساز و آوازی که از درون باغ به گوش خواجه می‌رسد و جان او را برای رفتن درون باغ، بی‌شکيب می‌کند و نیز چنگ‌نوازی ماهروی دستان ساز و مورد پسند خواجه، نمود دیگری از ویژگی‌های زهره است. از روزگاران کهن، زهره یا ناهید را ایزد موسیقی و سرپرست رامشگران و خنیاگران می‌دانستند» (بیدمشکی، ۱۳۹۱: ۲۵۱).

در گنبد سپید، بهرام آخرین مرحله از سفر درونی خود را طی می‌کند. سفر او که با مواجهه با سایه‌ها و تاریکی‌ها آغاز شده بود، در نهایت در گنبد سپید به روشنایی و نور می‌رسد. این گنبد، نماد کمال و آگاهی است و نشان‌دهنده عبور بهرام از جهل به‌سوی حقیقت و روشنایی است. «قصه گنبد سپید، آخرین دایره سرنوشت بهرام است، سفر او به دنیای درون که با دیدار سایه و سیاهی آغاز شده بود در هفتمین گنبد، با آمیزش او با نور و سپیدی به پایان می‌رسد. بهرام درون خود را می‌شناسد و قلمرو ناخودآگاه خود را به‌سوی خودآگاهی در فرمان می‌گیرد تا به تمامیتی برسد که مرحله اول فرآیند خودشناسی بر پایه آن استوار است» (یاوری، ۱۳۷۴: ۱۴۹).

نظامی در داستان گنبد سپید با وصال دو دل‌داده، هفت مرحله سلوک عرفانی را به پایان می‌رساند. بهرام پس از گذر از این مراحل، سیر و سلوک عرفانی خود را تکمیل کرده و به فراتر از هفت‌رنگ می‌رسد، جایی که به روشنایی مطلق دست می‌یابد. این مرحله نماد کمال و تحقق نهایی روحانی است.

۲-۲- تحلیل کنش گفتار جان سرل در گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی

در داستان گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی، کنش‌های گفتاری به‌عنوان ابزاری برای پیشبرد روایت و نشان دادن تحولات عاطفی و معنوی شخصیت‌ها به کار می‌روند. در این تحلیل، طبق نظریه جان سرل، کنش‌های گفتاری در پنج دسته‌بندی مختلف (اظهاری، توصیفی، ترغیبی، تعهدی و عاطفی) قابل شناسایی و بررسی هستند. در ادامه، به تفصیل به تحلیل هر یک از این کنش‌ها در داستان گنبد سپید می‌پردازیم:

۲-۲-۱- کنش‌های اظهاری

کنش‌های اظهاری معمولاً برای بیان گزاره‌هایی هستند که بیانگر حقیقت‌ها، اطلاعات

یا آگاهی‌هایی از واقعیت‌ها و شرایط خاص هستند. «این کنش از ارزش صدق و کذب برخوردار بوده و گوینده درست بودن آن را ادعا می‌کند زمانی که گوینده تلاش می‌کند تا دنیای بیرون از ذهن خود را به گونه‌ای که باید تبیین می‌کند و نشان می‌دهد نوع کنش مورد نظر را می‌توان اظهاری دانست» (باربر، ۲۰۱۰: ۷۰۹).

در گنبد سپید، این نوع کنش‌ها به فراوانی مشاهده می‌شوند. در ابتدا، جوان به‌عنوان شخصیت اصلی داستان، در مواجهه با نگهبانان باغ خود، بیان می‌کند که این باغ متعلق به اوست. این یک اظهارنظر ساده است که بر اساس واقعیت استوار است و در واقع، گوینده اطلاعاتی را درباره وضعیت باغ ارائه می‌دهد. این نوع از کنش‌ها به‌طور مستقیم به معرفی وضعیت‌ها و شرایط دنیای بیرون شخصیت‌ها پرداخته و به ایجاد زمینه‌ای برای پیشرفت داستان کمک می‌کنند.

گفت شیرین‌سخن جوانی بود	کز ظریفی شکرستانی بود
عیسی‌بی گاه دانش‌آموزی	یوسفی وقتِ مجلس‌افروزی
آگه از علم و از کفایت نیز	پارسایی‌ش بهتر از همه چیز
داشت باغی به شکل باغ ارم	باغ‌ها گرد باغ او چو حرم
خاکش از بوی خوش عبیر سرشت	میوه‌هایش چو میوه‌های بهشت
همه دل بود چون میانه نار	همه گل بود بی میانجی خار
تیز خاری که در گلستان بود	از پی چشم‌زخم بستان بود
آب در زیر سروهای جوان	سبزه در گرد آب‌های روان

(نظامی، ۱۳۷۰: ۸۹۹)

در این بخش از داستان گنبد سپید در هفت‌پیکر نظامی، دختر پادشاه اقلیم هفتم افسانه‌ای را برای بهرام نقل می‌کند که می‌توان آن را در چارچوب نظریه کنش گفتار جان سرل تحلیل کرد. کنش‌های گفتاری اظهاری که سرل معرفی کرده، شامل جملاتی هستند که گوینده در آن‌ها باور یا توصیف خود را درباره واقعیت‌های جهان بیرونی بیان می‌کند. این کنش‌ها معمولاً به‌منظور گزارش دادن، توصیف کردن، نتیجه‌گیری و بیان حقیقت به‌کار می‌روند.

در افسانه‌ای که دختر پادشاه روایت می‌کند، چندین نمونه از کنش‌های گفتاری اظهاری مشاهده می‌شود. توصیف ویژگی‌های شخصیت اصلی مانند «شیرین‌سخن جوانی

بود/ یوسفی وقتِ مجلس‌افروزی» نمونه‌ای از اظهارات توصیفی است که هدف آن معرفی شخصیت داستان با صفات مثبت است. این جملات، نوعی اظهار توصیفی محسوب می‌شوند که ویژگی‌های فرد را به شیوه‌ای ادبی و استعاری بیان می‌کند.

بیان ویژگی‌های باغ شخصیت اصلی، همچون «داشت باغی به شکل باغ ارم/ میوه‌هایش چو میوه‌های بهشت»، نیز به‌عنوان توصیف واقعیت‌های درون‌داستانی در قالب کنش‌های گفتاری اظهاری جای می‌گیرد. این نوع جملات که تصویری آرمانی و زیبا از باغ ارائه می‌دهند، در دسته بیان واقعیت‌های مشاهده شده قرار می‌گیرند.

نتیجه‌گیری ضمنی نیز در این روایت نقش دارد، مانند «همه گل بود بی میانجی‌خار» که حکمی کلی درباره‌ی ویژگی‌های باغ ارائه می‌دهد. این جمله را می‌توان در دسته بیان نظر و نتیجه‌گیری جای داد، زیرا از ترکیب توصیفات قبلی نتیجه‌ای کلی استخراج می‌شود.

روایت دختر پادشاه اقلیم هفتم از منظر کنش گفتار اظهاری سرل، ترکیبی از توصیف، تأکید و نتیجه‌گیری است. او از طریق این روایت، نه تنها فضای داستان را ترسیم می‌کند، بلکه مخاطب را نیز به تفکر درباره‌ی این توصیفات وامی‌دارد. این کاربرد هنری زبان، نشان‌دهنده تسلط نظامی بر استفاده از لایه‌های مختلف معنایی و سبک‌شناختی در روایت است.

مرد گفتا که باغ، باغ من است	بر من این دود از چراغ من است
با دری چون دهان شیر فراخ	چون درایم چو روبه از سوراخ
هرکه در ملک خود چنین آید	ملک ازو زود بر زمین آید

(نظامی: ۹۰۲)

در این بخش از داستان گنبد سپید در هفت‌پیکر نظامی، مرد جوان با کنش‌های گفتاری که جان سرل آن‌ها را در نظریه کنش گفتار خود مطرح کرده، به دفاع از مالکیت خود بر باغ می‌پردازد. در این جملات، چندین نوع کنش گفتاری قابل تشخیص است. جمله «مرد گفتا که باغ باغ من است» یک کنش گفتاری اظهاری (Representational) است، زیرا گوینده در حال بیان یک واقعیت یا ادعای حقیقت است. او مالکیت خود را بر باغ اعلام می‌کند و این ادعا را به‌عنوان یک حقیقت مسلم ارائه می‌دهد.

جمله «با دری چون دهان شیر فراخ» بیشتر جنبه توصیفی دارد و با یک تصویر استعاری، ویژگی‌های باغ را بیان می‌کند. این نیز یک کنش گفتاری اظهاری محسوب

می‌شود، زیرا هدف آن توصیف یک واقعیت قابل مشاهده (یا تصور) است؛ اما جمله «بر من این دود از چراغ من است» می‌تواند ترکیبی از کنش‌های گفتاری اظهاری و اظهاری-بیانی باشد، زیرا هم نوعی توصیف استعاری از وضعیت پیش‌آمده ارائه می‌دهد (دود و چراغ به‌عنوان نمادی از ناراحتی و حق‌خواهی) و هم شکایت و گلایه را در خود دارد. در ادامه، جمله «چون درایم چو روبه از سوراخ» به‌عنوان کنشی شرطی ارائه شده و نشان می‌دهد که ورود دزدانه به باغ را شایسته نمی‌داند. این جمله بیشتر جنبه توصیفی و استدلالی دارد و همچنان در حوزه کنش‌های اظهاری قرار می‌گیرد. در نهایت، جمله «ملک ازو زود بر زمین آید» را می‌توان نوعی کنش گفتاری هشداردهنده و تهدیدآمیز دانست. این جمله در واقع، بیانگر پیامدی است که اگر وضعیت فعلی ادامه پیدا کند، رخ خواهد داد. این نوع کنش در چارچوب نظریه سرل می‌تواند به‌عنوان کنش گفتاری اظهاری-تعهدی (Commissive) نیز تحلیل شود، زیرا مرد جوان به‌نوعی پیامد ناگواری را برای طرف مقابل پیش‌بینی یا وعده می‌دهد.

به‌طور کلی، این بخش از داستان نشان می‌دهد که چگونه شخصیت‌ها از زبان برای بیان مالکیت، شکایت، هشدار و توصیف استفاده می‌کنند. این کاربردهای متنوع کنش‌های گفتاری، غنای زبانی و سبک‌شناختی روایت نظامی را برجسته می‌سازد.

ای همه ضرب تو به کج‌بازی ضربه‌ای زن به راست‌اندازی
تو مرا پرده کج دهی و رواست نگذرم با تو من ز پرده راست
(نظامی: ۹۱۲)

در بیت فوق، گوینده وضعیت طرف مقابل را توصیف می‌کند و بیانگر این است که حرکات او از مسیر درستی پیروی نمی‌کند. در مصرع دوم، «تو مرا پرده کج دهی و رواست»، گوینده از یک وضعیت ناعادلانه سخن می‌گوید و ضمن اقرار به آن، طعنه‌ای نیز به عدالت طرف مقابل وارد می‌کند. در «ضربه‌ای زن به راست‌اندازی»، او نه‌تنها توصیه‌ای ارائه می‌دهد، بلکه با این بیان، به‌طور غیرمستقیم به رفتار نادرست طرف مقابل اشاره دارد. در «نگذرم با تو من ز پرده راست»، گوینده تعهد خود را به‌درستی و راستی اعلام می‌کند و پایبندی‌اش به این اصل را تأکید می‌نماید.

۲-۲-۲- کنش‌های اعلامی

کنش‌های اعلامی به توصیف وضعیت‌ها، شخصیت‌ها، مکان‌ها یا وقایع می‌پردازند. «این کنش در پرتو کاربست گزاره‌هایی است که به شرایط ویژه و جدیدی در دنیا واقعی و بیرونی می‌انجامد و معمولاً با فعل‌هایی چون اخراج کردن منصوب کردن نام‌گذاری کردن اعلام کردن به کار گماردن باطل کردن فسخ نمودن پایان دادن و ... بیان می‌شود» (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۶). در گنبد سپید، فضای باغ و کنیزکان به‌دقت توصیف می‌شود. این توصیفات به کمک کنش‌های گفتاری از سوی شخصیت‌ها در داستان صورت می‌گیرد و به خواننده کمک می‌کند تا درک بهتری از موقعیت‌ها و جزئیات مختلف پیدا کند. هنگامی که نگهبانان باغ به مرد جوان اطلاع می‌دهند که کنیزکان در باغ هستند، این نوع از کنش‌ها به‌طور غیرمستقیم فضای داستان را از نظر احساسی و محیطی توصیف می‌کنند و به پیشبرد روایت کمک می‌کنند.

بنشستند پیش خواجه به ناز	باز گفتند قصه‌های دراز
که درین باغ چون شکفته بهار	که ازو خواجه باد برخوردار
میهمانی‌یست دلستانان را	ماهرویان و مهربانان را
هر زن خوب‌رو که در شهرست	دیده را از جمال او به‌رست
همه جمع آمده، درین باغ‌اند	شمع بی‌دود و نقش بی‌داغند
(نظامی: ۹۱۲)	

در این ابیات، کنش‌های زبانی به‌ویژه در قالب کنش‌های اعلامی و اظهاری نقش مهمی در توصیف فضای احساسی و محیطی داستان ایفا می‌کنند. هنگامی که نگهبانان باغ به مرد جوان اطلاع می‌دهند که کنیزکان در باغ حضور دارند، درواقع کنش اظهاری انجام می‌دهند؛ زیرا گزارشی از یک واقعیت را ارائه می‌کنند؛ اما همین اظهارات، به‌صورت غیرمستقیم فضاسازی می‌کنند و زمینه احساسی و اجتماعی داستان را گسترش می‌دهند. عباراتی مانند: «میهمانی‌یست دلستانان را» و «همه جمع آمده، درین باغ‌اند» نوعی کنش اعلامی هستند، زیرا نه تنها به توصیف یک وضعیت می‌پردازند، بلکه با بیانشان، نوعی رسمیت و تأیید به رخداد می‌بخشند؛ یعنی گوینده صرفاً گزارش نمی‌دهد، بلکه با بیان این سخنان، نوعی وضعیت جدید اجتماعی را تثبیت می‌کند و به رسمیت می‌شناسد. همچنین، توصیف‌هایی مانند «ماهرویان و مهربانان را» و «دیده را از جمال او به‌رست»،

در عین داشتن ماهیت اظهاری، از نظر عملکرد روایی به تعمیق احساسات و تصویرسازی محیطی کمک می‌کند. در نتیجه، این کنش‌های زبانی علاوه بر نقش اطلاعاتی، در فضا سازی احساسی داستان و آماده سازی ذهن مخاطب برای رخداد های بعدی تأثیرگذار هستند.

پیش رومی رخس همه زنگی	در میان بود لعبتی چنگی
رطبی، ناگزیده کس لب او	آفتابی هلال غبغب او
خندش از خنده شکر افشان تر	غمزش از غمزه تیز پیکان تر
نار در آب و آب در نارش	اوفتاده ز سرو پر بارش
هرکه دیده برابرش مرده	به فریبی هزار دل برده
عشق هشیار و عقل گشتی مست	چون به دستان زدن گشادی دست

(نظامی: ۹۰۷)

پیش رومی رخس همه زنگی، کنشی اعلامی است که تضاد میان زیبایی کنیزک و دیگران را تثبیت می‌کند و موقعیت او را برجسته می‌سازد. عشق هشیار و عقل گشتی مست، نیز کنشی اعلامی است، زیرا بیان شاعر، تغییری در وضعیت ایجاد می‌کند و اثر حضور کنیزک را قطعی می‌سازد. هرکه دیده برابرش مرده نیز کنش اعلامی محسوب می‌شود، زیرا با اعلام این جمله، وضعیت جدیدی شکل می‌گیرد که در آن هیچ کس توان مقاومت در برابر او را ندارد. این ابیات نه تنها توصیف کننده اند، بلکه با بیان خود، موقعیت شخصیت را در داستان به رسمیت می‌شناسند و تغییر می‌دهند.

۲-۲-۳- کنش های ترغیبی

این کنش ها با هدف متقاعد کردن یا ترغیب دیگران به انجام عمل یا رفتار خاصی صورت می‌گیرند. «گوینده با استفاده از این کنش گفتاری از مخاطب خود می‌خواهد عملی را به انجام برساند. در مجموع از این کنش برای بازگویی درخواست، صدور فرمان، بیان پیشنهاد یا طرح سؤال استفاده می‌شود» (سرل، ۱۹۶۸: ۴۰۵).

در گنبد سپید، این نوع کنش ها به ویژه در موقعیت هایی مشاهده می‌شود که شخصیت ها سعی دارند دیگری را به انجام کاری خاص، تشویق کنند. در داستان، نگهبانان باغ به جوان پیشنهاد می‌دهند که کنیزکانی را که می‌خواهد انتخاب کند، برای او فراهم

خواهند کرد. این پیشنهاد یک نوع ترغیب به مرد جوان است تا به دنبال خواسته‌هایش برود و به هدفش برسد.

بنشستند پیش خواجه به ناز	باز گفتند قصه‌های دراز
که درین باغ چون شکفته بهار	که ازو خواجه باد برخوردار
میهمانی‌یست دلستانان را	ماهرویان و مهربانان را
هر زن خوبرو که در شهرست	دیده را از جمال او بهرست
همه جمع آمده، درین باغ‌اند	شمع بی‌دود و نقش بی‌داغند
عذر آن را که با تو بد کردیم	خاک در آبخورد خود کردیم
خیز و با ما یکی زمان بخرام	تا برآری ز هرکه خواهی کام

(نظامی: ۹۰۲)

در این ابیات، کنش ترغیبی در قالب پیشنهادها نگهبانان به مرد جوان بروز می‌کند. زمانی که نگهبانان به مرد پیشنهاد می‌دهند که هر کنیزکی را که می‌خواهد، در اختیارش خواهند گذاشت، این عمل در قالب کنش‌های ترغیبی قرار می‌گیرد که جوان را به سمت انتخاب کنیزک خاصی هدایت می‌کند. نگهبانان باغ، ضمن بیان ویژگی‌های برجسته باغ و توصیف زیبایی‌های آن، به مرد جوان پیشنهاد می‌دهند که در صورتی که خواسته‌ای دارد، کنیزکان مورد نظر خود را انتخاب کرده و از آن‌ها بهره‌مند شود. این کنش ترغیبی به‌نوعی قصد دارد تا مرد جوان را تشویق به انجام عملی خاص (یعنی انتخاب کنیزکان) کند و او را به دنبال تحقق خواسته‌هایش سوق دهد. این نوع کنش در خدمت پیشبرد داستان و هدف‌های شخصیت‌ها است.

گفته بودندش آن دو مایه ناز	قصه خواجه کنیز نواز
و آن پری‌پیکر پسندیده	دل درو بسته بود نادیده
چون درو دید از آن بهی‌تر بود	آه‌نش سیم و سیم او زر بود
خواجه کز مهر ناشکیب آمد	با سهی سرو در عتیب آمد
گفت نام تو چیست؟ گفتا بخت	گفت جای کجاست؟ گفتا تخت
گفت اصل تو چیست؟ گفتا نور	گفت چشم بد از تو؟ گفتا دور
گفت پردت چه پرده؟ گفتا ساز	گفت شیوت چه شیوه؟ گفتا ناز
گفت بوسه دهی‌ام؟ گفتا شصت	گفت هان وقت هست؟ گفتا هست

گفت آبی به دست؟ گفتا زود گفت باد این مراد؟ گفتا بود
خواجه را جوش از استخوان برخاست شرم و رعنائی از میان برخاست
(نظامی: ۹۰۲)

در این ابیات، کنش ترغیبی در قالب پرسش و پاسخ‌های متوالی بین خواجه و کنیزک مشاهده می‌شود. خواجه با پرسش‌های مختلف از کنیزک، او را به‌نوعی ترغیب می‌کند که در راستای خواسته‌ها و آرزوهای او پاسخ دهد. این پرسش‌ها به‌نوعی او را به‌سوی پذیرش روابطی خاص و مشخص هدایت می‌کند.

در اینجا، خواجه با سؤال‌های خود از قبیل «نام تو چیست؟»، «اصل تو چیست؟»، «پردت چه پرده؟»، «بوسه دهی‌ام؟»، «آبی به دست؟» و دیگر پرسش‌ها در حقیقت کنیزک را به پذیرفتن روابط و دستورات خود ترغیب می‌کند. این پرسش‌ها به‌طور غیرمستقیم نشان‌دهنده ترغیب او به قبول خواسته‌های خواجه هستند و کنش‌های او باعث پیشبرد هدف‌های خواجه می‌شود.

همچنین پاسخ‌های کنیزک که شامل کلمات همچون «بخت»، «نور»، «ساز» و «شصت» هستند، به‌طور ضمنی بر ترغیب خواجه به ادامه این کنش‌ها و در نهایت تحقق خواسته‌ها تأکید می‌کنند.

بر دل بسته بند بگشادند	بی دلی را به وعده دل دادند
که درین کار کاردان‌تر باش	مهربانی و مهربان‌تر باش
وقت کار آشیانه جایی ساز	که آفت آنجا نیارَد پرواز
ما خود از دور پی نگهداریم	پاس‌دارانه پاس ره داریم
آمدند آنگهی پذیره کار	پیش آن سروقدِ گل‌رخسار
تا دگرباره ترکنازی کرد	خواجه را یافت دلنوازی کرد

(نظامی: ۹۰۲)

در این ابیات، کنش‌های ترغیبی به شکل تشویق، توصیه و پیشنهاد دیده می‌شود. اطرافیان خواجه (نگهبانان) مرد جوان را ترغیب می‌کنند که در این کار سنجیده‌تر و محتاط‌تر عمل کند: «بر دل بسته بند بگشادند». تشویق به آمادگی برای پذیرش احساسات و ورود به تجربه‌ای جدید. «که درین کار کاردان‌تر باش»، توصیه‌ای برای دقت و تدبیر

بیشتر در این ماجرا «وقت کار آشیانه جایی ساز»، ترغیب به انتخاب مکان و موقعیت مناسب. «ما خود از دور پی نگهداریم»، اطمینان‌بخشی و دلگرمی دادن برای ایجاد امنیت و حمایت. این ترغیب‌ها باعث دلگرمی و انگیزه برای اقدام می‌شود و در نهایت، «بی دلی را به وعده دل دادند»، نشان‌دهنده این است که فرد مورد خطاب تحت تأثیر این کنش‌های ترغیبی قرار گرفته و به آن عمل کرده است.

۲-۲-۴- کنش‌های تعهدی

در این نوع کنش‌ها، شخصیت‌ها تعهد می‌دهند که عملی را در آینده انجام دهند. «زمانی که کنش تعهدی مورد نظر باشد، فرد گوینده انجام مسئولیت و کاری را آگاهانه و داوطلبانه به خود واگذار می‌کند. گوینده به دلیل استفاده از فعل‌هایی که برای نشان دادن کنش تعهدی به کار گرفته می‌شوند خود را به موضوعی ملتزم و پایبند می‌کند و وعده می‌دهد» (سرل، ۲۰۰۸: ۲۲۴). کنش ترغیبی و تعهدی در جهت عکس یکدیگر عمل می‌کنند؛ زیرا در کنش ترغیبی، گوینده مخاطبان را مورد خطاب قرار داده و آن‌ها را به انجام یا ترک عملی فرا می‌خواند و از آن‌ها انتظار ایجاد تغییر دارد؛ اما در کنش تعهدی، گوینده خود را مورد خطاب قرار داده و نوعی الزام برای خود ایجاد می‌کند تا عملی را انجام دهد یا از آن خودداری کند. استفاده از کنش تعهدی برای بیان رویکرد شخصی، فرد را در موقعیتی قرار می‌دهد که بر اساس آن، از سوی اطرافیان مورد ارزیابی و قضاوت قرار گیرد.

در ادامه داستان، مرد جوان که شیفته شیرین‌زبانی و حاضر جوابی کنیزک شده بود، او را در آغوش گرفت و به بوسیدن پرداخت. آن دو بی‌خبر از سستی دیوار خشتی، بر آن تکیه زدند. ناگهان دیوار لرزید و سقف گلی اتاق فرو ریخت. کنیزک به سرعت از اتاق بیرون جست، اما جوان در میان ویرانه‌ها گرفتار شد. این حادثه، او را از لغزش و پشیمانی پس از گناه‌رهایی بخشید. با این حال، اندیشه آن حوری‌وش از ذهنش بیرون نمی‌رفت و کنیزک نیز دل در گروی او داشت. او اشتیاق خود را از طریق نوای چنگ با دوستانش در میان گذاشت. کنیزان که به عشق و علاقه او پی بردند، به چاره‌اندیشی پرداختند تا این دو دل‌داده را به هم برسانند و از هجران برهانند. شب‌هنگام، جوان را در گوشه‌ای از باغ به انتظار نشانند و اندکی بعد، کنیز را برای او آوردند.

آن دو گوهر که رشته کش بودند	در نشاط و سماع خوش بودند
در دل افتادشان که در دو چراغ	تندبادی رسیده است به باغ
یوسف یاوه گشته را جستند	چون زلیخا ز دامنش رستند
بازجستندش از حقیقت کار	داد شرحی که گریه آرد بار
هر دو تشویر کار او خوردند	باز تدبیر کار او کردند
کامشب این جایگاه وطن سازیم	از تو با کار کس نپردازیم
نگذاریم بر بهانه خویش	که کس امشب رود به خانه خویش
مگر آن ماه را که دلبر توست	امشب اندر کنار گیری چست

(نظامی: ۹۰۹)

در این ابیات، کنش تعهدی به وضوح دیده می شود. کنیزان که از عشق و علاقه کنیزک آگاه شده اند، تصمیم می گیرند او را به وصال محبوبیش برسانند. این تعهد آن ها را وادار می کند که برای تحقق این امر تدبیر کنند و اقداماتی انجام دهند.

آن ها در دل تصمیم می گیرند که این دو دل داده را به یکدیگر برسانند و سوگند می خورند که امشب آن ها را از فراق رها کنند. ابیاتی مانند «کامشب این جایگاه وطن سازیم و از تو با کار کس نپردازیم» بیانگر کنش تعهدی است، زیرا گویندگان (کنیزان) خود را موظف می دانند که به عهدشان پایبند بمانند و راهی برای پیوند این دو بیابند. این ابیات نشان می دهد که گویندگان نه تنها نیتی درونی برای انجام این کار دارند، بلکه در مسیر عملی کردن آن نیز قدم برمی دارند و خود را متعهد به رساندن این دو عاشق به وصال می دانند.

در ادامه داستان این نوع از کنش ها در داستان گنبد سپید در نهایت با پذیرش مسئولیت های مرد جوان در قبال کنیزک و ازدواج با او نمود پیدا می کند. جوان پس از اینکه به کنیزک دل می بازد، در واقع به تعهدی درونی و عملی به پیوند ازدواج وارد می شود که به نوعی نشان دهنده تکمیل سیر عرفانی او نیز هست.

به حلالش عروس خویش کنم	خدمتش ز آنچه بود بیش کنم
کاربینان که کار او دیدند	از خدا ترسی اش بترسیدند
سر نهادند پیش او بر خاک	که آفرین بر چنان عقیدت پاک
که درو تخم نیکویی کارند	وز سرشت بدش نگه دارند

(نظامی: ۹۰۲)

در این ابیات، کنش تعهدی به‌خوبی نمایان است. جوان پس از دلدادگی به کنیزک، تصمیم می‌گیرد او را به همسری بگیرد و تعهد خود را به این پیوند آشکار کند. این تصمیم نه‌تنها نشان‌دهنده پذیرش یک مسئولیت عملی است، بلکه نوعی تعهد درونی و معنوی نیز محسوب می‌شود. در سطحی عمیق‌تر، این انتخاب می‌تواند نشانه‌ای از تکامل روحی و سیر عرفانی او باشد، زیرا از عشقی زودگذر فراتر می‌رود و به یک پیوند پایدار و اخلاقی تبدیل می‌شود. واکنش اطرافیان نیز مؤید این تعهد است؛ آن‌ها با تحسین و تأیید، او را به دلیل پاکی نیت و انتخاب درست می‌ستایند.

در این ابیات، کنش تعهدی به‌وضوح نمایان است. مرد جوان با تصمیم به همسری گرفتن کنیزک، خود را در برابر یک مسئولیت بزرگ قرار می‌دهد و تعهدی رسمی را می‌پذیرد.

خواجه برزد علم به سلطانی	رست از آن بند و بنده فرمانی
ز آتش عشق‌بازی شب دوش	آمده خاطرش چو دیگ به‌جوش
چون به شهر آمد از وفاداری	کرد مقصود را طلب‌کاری
ماه دوشینه را رساند به مه‌د	بست کابین چنانکه باشد عهد

(نظامی: ۹۰۲)

این تعهد نشان‌دهنده تغییر مسیر زندگی او و پذیرش مسئولیت‌هایی است که همراه با این تصمیم به وجود می‌آید. به‌ویژه، بستن پیمان زناشویی و وفاداری به آن، نوعی از کنش تعهدی است که در آن گوینده (یا فاعل) خود را ملزم به انجام عملی در آینده می‌داند.

۲-۲-۵- کنش‌های عاطفی

این کنش‌ها معمولاً به بیان احساسات و عواطف شخصیت‌ها نسبت به دیگران یا موقعیت‌ها پرداخته و ویژگی‌های روانی و احساسی آنها را نمایان می‌سازد. «هرگاه از کنش عاطفی استفاده شود معمولاً رویکرد یا حالت روان‌شناسانه گوینده بیان می‌گردد در این زمینه می‌توان به مواردی چون تأسف شکوه‌گری لذت علاقه یا نفرت اشاره کرد. در کنش عاطفی لزوماً سازگاری بین ذهن و دنیای خارج وجود ندارد. در واقع، امکان دارد که دنیای درون به‌گونه‌ای رقم بخورد که هیچ سنخیتی با دنیای بیرونی نداشته باشد. در مجموع مصداق‌های کنش عاطفی در واکنش‌های زیستی از جمله سرزنش تبریک، تحسین

سپاس‌گزاری و پوزش‌خواهی دیده می‌شود. زمانی که کنش عاطفی بیان می‌شود. احساسات مثبت یا منفی‌گوینده با استفاده از ظرفیت‌های کلمه‌های عاطفی انتقال داده می‌شود» (هوانگ، ۲۰۰۶: ۷۱۱).

در گنبد سپید، یکی از ویژگی‌های برجسته، ارتباط عاطفی مرد جوان با کنیزک است. این ارتباط عاطفی از ابتدا تا پایان داستان به شکلی تدریجی و با موانع مختلف شکل می‌گیرد. کنش‌های عاطفی در این داستان نقش کلیدی دارند زیرا به‌ویژه در روابط جوان با دیگر شخصیت‌ها، به‌ویژه کنیزک، بار احساسی و معنوی دارند.

در ادامه داستان، دو مرد پاسخ دادند که این‌ها کنیزکانی هستند که برای میهمانی‌ای در باغ تو گرد هم آمده‌اند و ما را به پاسبانی در اطراف باغ گمارده‌اند. برخیز و با ما گردشی در باغ خود کن و نگاهی به این کنیزکان ماهرو بینداز. هرکدام را که پسندیدی، بگو تا همین امشب از آن تو باشد. جوان که نیت گناه نداشت، با خود گفت: «به اطراف باغ می‌روم و نگاهی به آن‌ها می‌اندازم، سپس به شهر باز می‌گردم» پس به دنبال آن‌ها رفت.

خواجه را کآن سخن به گوش آمد	شهوت خفته در خروش آمد
گرچه در طبع پارسایی داشت	طبع با شهوت آشنایی داشت
مردی‌اش مردمی‌اش را بفرفیت	مرد بود، از دم زنان نشکیت
با سمن‌سینگان سیم‌اندام	پای برداشت بر امید تمام
تا به‌جایی رسیدشان ناورد	که بدانجای دل قرار آورد

(نظامی: ۹۰۴)

در این ابیات، کنش عاطفی جوان زمانی بروز می‌کند که سخن دو مرد درباره کنیزکان و دعوت به گردش در باغ بر او تأثیر می‌گذارد. اگرچه جوان در ابتدا نیت گناه ندارد و به خود می‌گوید که تنها نگاهی به کنیزکان خواهد انداخت و سپس به شهر باز خواهد گشت، اما به تدریج احساسات او تحریک می‌شود. در ادامه، با ورود او به باغ و دیدن کنیزکان، تمایلات عاطفی و شهوانی او بیدار می‌شود. این تغییر در احساسات او نمایانگر کنش عاطفی است که در برابر زیبایی و جذابیت کنیزکان، او را به دنبال خود می‌کشد. شهوتی که در دل او خفته بود، به ناگهان برانگیخته می‌شود و این نشان‌دهنده تأثیر عاطفی و هیجانی در او است.

خواجه کان دید، جای صبر نبود	یاری و یارگی نداشت چه سود؟!
بود چون تشنه‌ای که باشد مست	آب ببند بر او نیابد دست
یا چو صرعی که ماه نو ببند	برجهد گاه و گاه بنشیند
سوی هر سرو قامتی می‌دید	قامتی نی قیامتی می‌دید
رگ به رگ خونس از گرفتن جوش	از هر اندام برکشید خروش
ایستاده چو دزد پنهانی	و آنچه دانی چنانکه می‌دانی!

(نظامی: ۹۰۵)

در این ابیات، کنش عاطفی گوینده در تضاد و نوسان است. خواجه که احساسات درونی شدید دارد، همچون فرد تشنه یا مست به‌نظر می‌آید که توان کنترل خود را ندارد. او به‌گونه‌ای توصیف شده که همواره در جست‌وجوی چیزی است، اما به چیزی نمی‌رسد. تشبیه‌های «تشنگی»، «صرعی»، و «ماه نو» اشاره به حالت‌های روانی و عاطفی غیرقابل کنترل دارند که به حالت‌های اضطراب و سردرگمی مرتبط است.

حالت‌های مختلف همچون «ایستاده چون دزد پنهانی»، «برجهد گاه و گاه بنشیند» و «خروش از هر اندام» نشان‌دهنده تضاد در احساسات و عدم توانایی در تصمیم‌گیری است. این رفتارهای هیجانی و ناپایدار، واکنشی به‌شدت درونی و عاطفی است که در مواجهه با وضعیت عاطفی فرد رخ می‌دهد و به‌نوعی از بحران‌های روانی و عاطفی خبر می‌دهد.

بنابراین، این ابیات به‌خوبی نشان‌دهنده یک کنش عاطفی شدید، گیج‌کننده و متناقض است که در درون فرد در حال جریان است.

ای به تاراج برده هرچه مراست	جز به تو کار من نگردد راست
گرچه با تو ز کار خود خجلم	بی توی نیست در حساب دلم
رازداران پرده سازش	آگهی یافتند از رازش
باز رفتند و غصه می‌خوردند	خواجه را جست‌وجوی می‌کردند

(نظامی: ۹۱۰)

در این ابیات، کنش عاطفی به‌شدت درگیر و پیچیده است. شاعر در حال بیان احساسی از ناراحتی، پشیمانی و اضطراب است. واژه‌هایی مانند: «تاراج برده» و «گرچه با تو ز کار خود خجلم» نشان‌دهنده احساس از دست دادن، پشیمانی و عذاب وجدان است که به‌وضوح در کلمات و لحن شاعر نمایان است.

شاعر همچنین به «رازداران پرده سازش» اشاره می‌کند که نشان‌دهنده روابط پیچیده و پنهانی است که بر سر راه او قرار دارد. این رازها در دل او به‌طور جدی اثر گذاشته‌اند و «غصه می‌خورند» که بیانگر عاطفه‌های منفی و دشواری‌های روحی ناشی از این وضعیت است.

عبارت «جز به تو کار من نگردد راست» بیانگر وابستگی شدید و تعلق خاطر شاعر به فرد دیگری است که تمامی تصمیمات و احساسات او به آن فرد مرتبط است. این وابستگی در دل او تردید و ناامنی ایجاد کرده است که در نهایت او را در موقعیتی قرار می‌دهد که از راه خود منحرف می‌شود.

در نهایت، جست‌وجوی خواجه برای کشف رازها و یافتن حقیقت، نشان‌دهنده احساس نگرانی و تلاش برای برقراری نظم در میان آشفتگی‌های عاطفی است. این ابیات به‌طور کلی بیانگر یک کنش عاطفی پیچیده، شامل: سردرگمی، پشیمانی، وابستگی شدید و جست‌وجو برای حقیقت است.

۳- نتیجه‌گیری

تحلیل کنش‌های گفتار جان سرل در گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی نشان می‌دهد که این کنش‌ها در توسعه داستان، درک بهتر از شخصیت‌ها و روابط آن‌ها و همچنین در بیان مراحل مختلف سلوک عرفانی بهرام نقش حیاتی دارند. این کنش‌ها نه تنها در پیشبرد روایت و کشف دنیای درونی شخصیت‌ها کمک می‌کنند، بلکه در نشان دادن تحول معنوی و عاطفی جوان از آغاز تا پایان داستان نیز بسیار مهم هستند. نتیجه پژوهش بیانگر آن است که داستان «گنبد سپید» از هفت‌پیکر نظامی گنجوی، افزون بر زیبایی‌های بلاغی و روایت خیال‌انگیز، از ساختار زبانی غنی و هدفمندی برخوردار است که به‌خوبی می‌توان آن را در چارچوب نظریه کنش گفتار جان سرل تحلیل کرد. کنش‌های گفتاری در این داستان، نه تنها ابزارهایی برای تبادل اطلاعات یا بیان احساسات‌اند، بلکه نقش عمده‌ای در پیشبرد روایت، ترسیم شخصیت‌ها، کشف درون‌مایه‌های داستانی و خلق موقعیت‌های تعلیقی و عاطفی دارند.

از خلال بررسی دسته‌های مختلف کنش گفتار (اظهاری، ترغیبی، عاطفی، تعهدی و اعلامی)، مشخص می‌شود که زبان در این اثر، صرفاً وسیله‌ای برای انتقال پیام نیست، بلکه ابزاری برای خلق جهان داستانی و پرداخت دقیق لایه‌های روانی و اخلاقی شخصیت‌هاست.

کنش‌های گفتاری، مسیر تحول روانی و فکری قهرمانان را نمایان می‌سازند و از طریق گفت‌وگو، تعهد، هشدار، وعده، تهدید و توصیف، روایت را به‌گونه‌ای طبیعی و درون‌زا پیش می‌برند.

همچنین، این تحلیل نشان می‌دهد که نظامی با آگاهی از ظرفیت‌های گفتمانی زبان، روایت خود را با دقتی زبانی سازمان‌دهی کرده و از زبان به‌عنوان عنصری سازنده در معماری داستان بهره گرفته است. روایت گنبد سپید، در پیوند با نظریه سرل، می‌تواند الگوی مناسبی برای تفسیر تعاملات گفتاری در متون ادب کلاسیک فارسی به شمار آید و روشن سازد که چگونه نظریه‌های مدرن زبان‌شناسی می‌توانند به فهم دقیق‌تر ادبیات سنتی یاری رسانند.

در یک جمع‌بندی کلی، می‌توان گفت که کاربرد نظریه کنش گفتار در تحلیل داستان «گنبد سپید» از هفت‌پیکر نظامی، درک عمیق‌تری از پویایی زبان، نقش دیالوگ و چگونگی انتقال معنا در ادبیات روایی کلاسیک فارسی به دست می‌دهد و افق تازه‌ای برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در حوزه زبان‌شناسی و ادبیات فراهم می‌آورد.

منابع

کتاب‌ها

- ۱- آقا گل‌زاده، فردوس، (۱۳۷۵)، تحلیل گفتمان انتقادی، تهران: علمی و فرهنگی.
- ۲- باربر، ای. استینتون، آر. ج، (۲۰۱۰)، دایره‌المعارف مختصر فلسفه زبان و زبان‌شناسی، آکسفورد: ناویر لیمیتد.
- ۳- بری، مایکل، (۱۳۸۵)، تفسیر مایکل بری بر هفت‌پیکر نظامی، ترجمه جلال علوی‌نیا، تهران: نی.
- ۴- بیدمشکی، مریم، (۱۳۸۵)، رمز پردازی و نشانه‌شناسی افسانه‌های هفت‌پیکر، تهران: سخن‌گستر.
- ۵- چمین، شیوان، (۱۳۸۴)، از فلسفه به زبان‌شناسی، ترجمه حسین صافی، تهران: گام نو.
- ۶- فردوسی، حکیم ابوالقاسم، (۱۳۸۸)، شاهنامه ابوالقاسم فردوسی، تصحیح جلال خالقی مطلق، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- ۷- ریاضی، حشمت‌الله، (۱۳۸۵)، داستان‌ها و پیام‌های نظامی، تهران: حقیقت.

۸- سرل، جان آر، (۲۰۰۸)، افعال گفتاری، پژوهشی در فلسفه زبان، ترجمه محمدعلی عبداللهی، ویرایش دوم، قم: پژوهشگاه فرهنگ و علوم اسلامی.

۹- _____، (۱۹۶۸)، کنش‌های گفتاری، کمبریج: دانشگاه کمبریج.

۱۰- _____، (۱۳۸۵)، افعال گفتاری، جستاری در فلسفه زبان، ترجمه محمدعلی عبداللهی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱۱- شکرالهی تجرق، اسدالله، (۱۳۸۸)، معناشناسی از دیدگاه کاترین کربرات- اور کیونی، تهران: علمی و فرهنگی.

۱۲- کریمی دوستان، غلامحسین و آزادفر، رؤیا، (۱۳۹۲)، فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی، تهران: باور عدالت.

۱۳- کریمی کیوی، ژاله و شیبانی، اشرف‌اقدام، (۱۳۹۲)، ارسال‌المثل و کارکرد کنش‌های گفتاری در غزلیات صائب تبریزی، تهران: باران دانش.

۱۴- نظامی گنجه‌ای، الیاس یوسف، (۱۳۷۰)، کلیات خمسه، تصحیح شبلی نعمانی، تهران: جاویدان.

۱۵- هوانگ، ی. (۲۰۰۶)، کنش‌های گفتاری، در دایره‌المعارف مختصر فلسفه زبان و زبان‌شناسی، آکسفورد: الزویر.

۱۶- یاوری، حورا، (۱۳۷۴)، روانکاوی و ادبیات، تهران: تاریخ ایران.

مقالات و پایان‌نامه

۱- بختیاری، ژاله و یعقوبی، پارسا، (۱۳۹۱)، «کنش‌های گفتاری مولوی در دفتر اول و دوم مثنوی معنوی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی. دانشگاه کردستان.

۲- پهلوان‌نژاد، محمدرضا و رجب‌زاد، مهدی، (۱۳۸۹)، تحلیل متن‌شناسی زیارت‌نامه حضرت امام رضا (ع) بر اساس نظریه کنش گفتار، نشریه مطالعات اسلامی فلسفه و کلام، سال ۴۲، شماره ۸۵: ۳۷-۵۴.

۳- جلالی، مریم و صادقی، معصومه، (۱۳۹۳)، «بررسی سطوح گفتار زنان در گرشاسب‌نامه»، پژوهش‌های ادبی و بلاغی، شماره ۸: ۲۰-۳۱.

۴- عبداللهی، لیلا، (۱۳۹۲)، «بررسی کنش‌های کلامی و رخداد‌های روایی در اسرارالتوحید بر اساس طبقه‌بندی کنش گفتار»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما اشرف شیبانی اقدام، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۵- کریمی کیوی، ژاله و اشرف شیبانی اقدام، (۱۳۹۲)، «ارسال‌المثل و کارکرد کنش‌های گفتاری در غزلیات صائب تبریزی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی تهران مرکز.

بررسی و تحلیل کنش‌های گفتاری گنبد سپید از هفت‌پیکر نظامی در پیشبرد .../۳۱

۶- ملایی، ماه منظر و دیگران، (۱۴۰۰)، «تحلیل گفتار شخصیت‌های زن و مرد در داستان پادشاهی گشتاسپ بر اساس نظریه گفتار جان سرل»، جستارنامه ادبیات تطبیقی، شماره ۱۷: ۱۲۹ - ۱۰۶.

۷- یاوری، سیده فاطمه و دیگران، (۱۴۰۰)، «بررسی، تحلیل و مقایسه سرمایه‌های فرهنگی شخصیت‌های زن در داستان‌های جلال آل‌احمد و سیمین دانشور؛ بر اساس نظریه پی‌یر بوردیو»، جستارنامه ادبیات تطبیقی، شماره ۱۷: ۴۹-۲۸.